निपुणा स्त्री ब्रह्मवादिन्यपि । पापेऽस्ते नवमगतग्रहस्य तुल्यां प्रव्रज्यां युवतिरुपैत्यसंशयेन । उद्वाहे वरणविधौ प्रदानकाले चिन्तायामपि सकलं विधेयमेतत्" । जातकपद्धत्यादौ विस्तरो द्रष्टव्यः । ५सुन्दरे त्रि० चतुर्जातकम् ।

जातकचक्रम् ज्यो० उक्ते जातस्य शुभाशुभसूचके चक्रभेदे तच्च चक्रं ज्यो० त० उक्तं यथा

"युद्धजयार्णवे यस्मिन्नृक्षे स्थितोभानुस्तदादित्रीणि मस्तके । मुखे त्रीणि तथा द्वे भे स्कन्धयोर्भुजयोरुभे । द्वे हस्तयोः पञ्च हृदि नाभावेकं तथा गुदे । तथा जानुयुगे द्वे द्वे पादयोर्जलधिं४ न्यसेत् । चरणर्क्षेषु यो जातः सोऽल्पायुर्भवति प्रिये ! । जानुनोर्भ्रमणाशक्तो गुह्ये स्यात् पारदारिकः । नाभौ स्वल्पधनो देवि । हृदये स्यान्महाधनः । पाण्योर्जातो भवेच्चौरो भुजयोर्दुःखभाजनम् । स्कन्धयोर्भोगभोगी च मुखे धर्मरतो धनी । मूर्द्ध्नि राजा भवेद्देवि ! बालानां जन्मतोवदेत्" । स्वरोदये । "मुखे शीर्षे शतं वर्षं नवतिः स्कन्धयोर्द्वयोः । पञ्चाशीतिर्हृदि प्रोक्ता हस्तयोः सप्ततिः क्रमात् । बाह्वोः षट्षष्टिवर्षाणि गुह्ये षट्षष्टिका क्रमात् । पञ्चाशत् जङ्घयोः पादे निर्द्धनश्चाल्पजीवनः" ।

जातकर्म्मन् न० जाते कर्म । पुत्रजन्मनिमित्ते पितृकर्त्तव्ये पुत्रसंस्कारभेदे । तच्च आश्व० गृ० १।१५।१ दर्शितं यथा ।

"कुमारं जातं पुराऽन्यैरालम्भात् सर्पिर्मधुनी हिरण्यनिकाषं हिरण्येन प्राशयेत् "प्र ते ददामि मधुनी घृतस्य वेदं सवित्रा प्रसूतं मघोनाम् । आयुष्मान् गुप्तो देवताभिः शतं जीव शरदो लोके अस्मिन्निति" । सू० । "इदं जातकर्म । कुमारग्रहणं कुमारीनिवृत्त्यर्थम । ननु कुमार्य्या अपि भवत्येव जातकर्म । कुतः । वक्ष्यति "आवृतैव कुमार्याः" इति, उच्यते । प्रवासादागतस्य विहितं कर्मावृता भवति न जातकर्म अनन्तरत्वात् । एवमेके अन्ये पुरनरावृतैव कुमार्या इत्येतदुभयार्थमिति वदन्ति । तेन कुमार्या अपि जातकर्म भवति । मनुनाप्युक्तम् "अमन्त्रिका तु कार्य्येयं स्त्रीणामावृदशेषतः" इति । तर्हि कुमारग्रहणं किमर्थम् ? अधिकारार्थम् । "अष्टमे वर्षे ब्राह्मणमुपनयेदित्युपनयनं कुमारस्यैव यथा स्यात् न कुमार्या इति । ननु ब्राह्मणमिति पुंलिङ्गनिर्देशादेव न भविष्यति । न जातिनिर्देशे लिङ्गमविवक्षितम् । यथा ब्राह्मणो न हन्तव्य इति ब्राह्मण्यपि न हन्यते एवमत्रापि स्त्रियाः प्रसज्यते तन्निवृत्त्यर्थं कुमारग्रहणमिति । जातग्रहणमप्यधिकारार्थम् । "गोदानं षोड़शे वर्षे" इति जन्मतः प्रभृतिषोड़शोयथा स्यात् उपनयनप्रभृति मा भूदिति । पुरा पूर्वमित्यर्थः अन्यग्रहणमनधिकृतालम्भनात् प्राक् कर्म कर्त्तव्यमित्येवमर्थम् । सर्पिर्मधुनी हिरण्येन निकाशयति । ते हिरण्यसंसृष्टे हिरण्येन प्राशयेत् मातुरुपस्थ आसीनं "प्र ते ददामीति" मन्त्रेण नारा० वृ० ।

"कर्णयोरुपनिधाय मेधाजननं जपति । "मेधान्ते देवः सविता मेधां देवी सरस्वती । मेधान्ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजौ" । सू० "अस्य कर्णयोः हिरण्यं निधाय मेधाजननं जपति मेधान्त इति । उपग्रहणं तस्य मुखसमीपे आत्मनोमुखं निधाय जपार्थं मेधाजननमित्यस्य मन्त्रस्याख्या सकृन्मन्त्रः । पर्यायेणोपनिधानमित्येके । अन्ये मन्त्रावृत्तिमिच्छन्ति" नारा० "गार्भैर्होमैर्जातकर्म्म चौड़मौञ्जीनिबन्धनैः । प्राङ्नाभिवर्द्धनात् पुंसो जातकर्म्म विधीयते" मनुः । "नाभिवर्द्धनात् नाभिसम्बन्धात् नाड़ीच्छेदनात् । वैजवापिः "जन्मनोऽनन्तरं कार्य्यं जातकर्म यथाविधि । दैवादतीतः कालश्चेत् अतीते सूतके भवेत्" । एवञ्च, "मृदुध्रुवचरक्षिप्रभेष्वेषामुदयेऽपि वा । गुरौ शुक्रेऽथ वा केन्द्रे जातकर्म्म च नाम च" इति ज्योतिःशास्त्रोक्ते दैवात् कालोत्कर्षे वेदितव्यम् । अनुत्कर्षेऽपि नक्षत्रादिनियमो न, नैमित्तिकस्य निमित्तान्तरभावित्वेन निरवकाशत्वात् ज्यो० त० ।

जातमात्र त्रि० जात एव । सद्योजाते । "जातमात्रं न यः शत्रुं रोगं च प्रशमं नयेत्" पञ्चत० ।

जातरूप न० जातं प्रशस्तं जात+प्राशस्त्ये रूपप् । १स्वर्णे २धूस्तूरवृक्षे पु० अमरः । ३उत्पन्नरूपे त्रि० । "न जातरूपच्छदजातरूपता" नैष० । "कमण्डलुमुपादाय जातरूपमयान् शुभान्" भा० स० ४७ अ० ।

जातविद्या स्त्री जाते निष्पन्ने होमादौ विद्या विद्यतेऽनया विद्या प्रायश्चित्तज्ञापिका वाक् । होमादि निष्पत्त्यनन्तरं प्रायश्चित्तबोधके वाक्यभेदे "ब्रह्मा त्वो वदति जातविद्याम" ऋ० १०।७१।१२ । "जाते जाते कर्त्तव्ये प्रायश्चित्तादौ विद्यां वेदयित्रीं वाचं वदति ब्रह्मा हि सर्वं वेदितुं योग्यो भवति खलु" भा० ।

जातवेदस् पु० जातं सद्योजातं विन्दति प्राप्नोति विद–